

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

11-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Muxammadiev Akmal Ganievich</i> TOSH DAVRIDA KVARIS XOMASHYOSIDAN FOYDALANISH MASALASINI O'RGANISH	10-15
<i>Xujaniyazov Uktam Yeshbayevich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA MADANIYAT SOHALARI RIVOJLANISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	16-21
<i>Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Xamidova Ominaxon</i> ANTIK TEATR	22-25
<i>Ravshanov O'ktamali Rustam o'g'li</i> SOPOL IDISHLARDAGI EPIGRAFIKA	26-29
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> O'ZBEK OLIMLARI VA MUTAXASSISLARINING GLOBAL FAN VA TEXNOLOGIYA RIVOJIGA TA'SIRI: TARIXDAN HOZIRGI	30-33
<i>Esanova Nilufar</i> O'ZBEKISTONNING SANOAT SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI: ILMIY ASOSLAR VA DOLZARB MASALALAR	34-38
<i>Asadova Ra'no Baymanovna, Ashurova Qunduz Abduxoliq qizi</i> QASHQADARYO VILOYATIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJI (1990–2025): MANBALAR, MUAMMOLAR VA TENDENSIYALAR	39-42
<i>Umarqulova Gulchiroy Fayzulla qizi</i> JIZZAX CHO'LLARINING O'ZLASHTIRILISHI VA MIRZACHO'L VA DO'STLIK TUMANLARINING TASHKIL TOPIHI TARIXIDAN	43-47
<i>Shirinova Nargiza Faxritdinbek qizi</i> XIX ASR IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA DORISHUNOSLIK AN'ANALARI TARIXIDAN	48-53

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Akbarov Husan O'zbekxonovich</i> BOG'DORCHILIK XO'JALIKLARINING ISHLAB CHIQARISH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	54-59
<i>Asqarova Nargiza Ilhomxo'jayevna</i> KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILG'OR XORIY TAJRIBASI	60-67
<i>Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li</i> MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARINI RAQAMLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA MUAMMOLARI	68-72

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Abilov O'rol Murodovich</i> OPTIMIZM-PESSIMIZMNING IJTIMOY VA GNOSEOLOGIK ASOSLARI	73-81
<i>Ismoilov Maxamadixon Isroilovich</i> AXLOQ VA FOYDA O'RTASIDAGI DIALEKTIKA: IQTISODIY RATSIONALIZMGA AKSIOLOGIK YONDASHUV	82-90
<i>Yuldashev Rustam Daniyrovich</i> YOSHLAR TARBIYASIDA DINIY-MA'RIFIY TUSHUNCHANING O'RNI VA AHAMIYATI	91-98
<i>Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna</i> JAMOATCHILIK NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	99-105
<i>Narziyev Zubaydillo Ibodilloevich</i> AZIZIDDIN NASAFIYNING TASAVVUF ILMIGA OID QARASHLARINING METODOLOGIK TAHLILI	106-112
<i>Mamajonov Sanjarbek Hamrajonovich</i> SOTSIAL INJENERIYANING RIVOJLANISH TARIXI VA METODOLOGIYASI	113-118
<i>Rajabov Ilxom Mustafoevich</i> ZAMONAVIY TA'LIM PARADIGMALARI (RAQAMLI TA'LIM, KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV, UZLUKSIZ TA'LIM): IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL	119-123
<i>Toirov Ilxom</i> MADANIYAT VA KUNDALIK HAYOT DIALEKTIKASI	124-127
<i>Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich</i> ZO'RAVONLIK IJTIMOY-XATARLI XULQ-ATVOR SIFATIDA: MAZMUNI VA MOHIYATI, OQIBATLARI	128-131
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MODERNIZATSIYA SHAROITIDA YOSHLAR AXLOQIY QADRIYATLARINING TRANSFORMATSION DINAMIKASI	132-136
<i>Нурмухамедова Севара Бадриддиновна</i> ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МОЛОДЕЖИ	137-141
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> YOSHLAR SALOMATLIGI VA IJTIMOY SHAKLLANISH: STRESS, DEPRESSIYA, RUHIY SALOMATLIK, JAMOATCHILIK VOSITASI SABOQLARI ...	142-145
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna</i> YOSHLAR MEHNAT MADANIYATI VA UNING JAMIYAT RIVOJIGA TA'SIRI	146-150
<i>Abdusalimov Abror Vali ug'li</i> MIRZO G'OLIB VA MUHAMMAD IQBOL IJODIDAGI FALSAFIY, MA'NAVIY VA BADIY MUSHTARAKLIK	151-158
<i>Maxmudov Izzatillo Ne'matilloevich</i> IJTIMOIY ADOLAT: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY TALQINI	159-163
<i>Aripov Alisher Sayfiddinovich</i> KORRUPSIYA TUSHUNCHASINING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI	164-167
<i>Xudoyqulov Shukrullo Sohibovich</i> O'ZBEKISTONDA YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDA YANGI MA'NAVIY MAKONNI YARATISH TAMOIILLARI	168-172

<i>Ibrogimova Gulbaxor Eshmatovna</i> MA'NAViy-AXLOQiy TANLOV TUSHUNCHASI VA UNING FALSAFIY MOHIYATI	173-176
---	---------

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abduraxmonova Ra'no Kosimovna</i> NEMIS TILIDAGI DINIY MATNLARNING O'ZBEK TILIGA	177-182
<i>Abdusalimov Abdulaziz Abdumutal o'g'li</i> INGLIZ TILI MODAL FE'LLARINING TIPOLOGIK TALQINI	183-188
<i>Abduraximova Okila Gayratovna</i> ZAMONAVIY NEMIS TILIDA NEOLOGIZMLAR TIPOLOGIYASI VA TASNIFI	189-194
<i>Ubaydullayeva Umida Abdushukur qizi</i> TERMIN, TERMINOLOGIYA VA ULARNING YONDOSH TUSHUNCHALARGA MUNOSABATI	195-198
<i>Sayitqulova Zilola Xusniddin qizi</i> BADIY ASARLARDA PERSONAJLARARO MUNOSABATLARNING LINGVOMADANIY VA PRAGMATIK TAHLILI (O'ZBEK VA INGLIZ ADABIYOTI MISOLIDA).....	199-203
<i>Khodjayeva Khurshida Sharafiddinovna</i> LANGUAGE CHANGE AND THE EMERGENCE OF NEW LEXICAL UNITS IN THE DIGITAL ERA	204-209

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Реймбаев Абдулла Курбанбаевич</i> РАССУЖДЕНИЯ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ПОНЯТИИ УЧАСТИЯ В ПРЕСТУПЛЕНИИ	210-215
<i>Sayfiddinov Aqliddin Anvarjon o'g'li</i> HUDUDLARNI IJTIMOiy-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY KENGASHLAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH: RETROSPEKTIV TAHLIL	216-222
<i>Samandarova Feruza Baxromjon qizi</i> YASHIL DAVLAT XARIDLARI	223-229
<i>Rasulov Siroj Sodiq o'g'li</i> DAVLAT BOSHQARUVIDA ODILLIK PRINSIPI TALQINI	230-233
<i>Aslanov Sharafiddin Xayrullayevich</i> IQTISODIY JINOYATLARNING MAZMUN-MOHIYATI VA ULARNING OLDINI OLISH MEXANIZMLARI	234-238

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Akbarova Gulhayo Oybekovna</i> TA'LIM 5.0 KONSEPTSIYASI ASOSIDA "QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI" FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	239-246
<i>Sulaymanova Dildora Nazarovna</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ROLI	247-251

Aytmuratov Ajiniyaz Jumabay Uli

TALABALARNING MODELLASHTIRISHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA
RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH 252-255

Najmetdinov Ma'ruf G'ayratovich

O'QUVCHILARNING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA
MULTIPLATFORMADAN FOYDALANISH METODIKASI MODEL 256-265

Javliyeva Shahnoza Bahodirovna

TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHGA YO'NALTIRILGAN O'QUV-TARBIYAVIY
JARAYONNI TASHKIL ETISH VA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH
TEXNOLOGIYASI 266-269

Received: 10 October 2025
Accepted: 25 October 2025
Published: 2 November 2025

Article / Original Paper

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF AZIZIDDIN NASAFI'S VIEWS ON THE SCIENCE OF SUFIS

Narziyev Zubaydillo Ibodilloevich

Bukhara State Pedagogical Institute
Associate Professor of the Department of "Social Sciences",
Doctor of Philosophy in Philosophical Sciences (PhD)

Abstract. This article analyzes the views of Azizuddin Nasafi, a great Sufi compatriot, scholar, physician, and philosopher, who made a worthy contribution to the development of medieval Eastern philosophy, in particular, the philosophy of Sufism, with his unique spiritual heritage and views.

Keywords: Azizuddin Nasafi, Sufism, Suluk, Tax, Love, Jaeba, Hijab, Maqam, Uruj, Nuzul.

AZIZIDDIN NASAFIYNING TASAVVUF ILMIGA OID QARASHLARINING METODOLOGIK TAHLILI

Narziyev Zubaydillo Ibodilloevich

Buxoro davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrasi dotsenti,
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)
<https://orcid.org/0000-0003-0401-2992>
E-mail: zubaydillonarziyev@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'rta asr Sharq falsafasi, xususan, tasavvuf falsafasining taraqqiyotiga o'zining betakror ma'naviy merosi va qarashlari bilan munosib hissa qo'shgan buyuk mutasavvif vatandoshimiz, alloma, tabib hamda faylasuf bo'lib hisoblangan Aziziddin Nasafiyning tasavvuf ilmining mazmuni hamda mohiyatiga oid qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Aziziddin Nasafiy, tasavvuf, suluk, solik, ishq, jaeba, hijob, maqom, uruj, nuzul.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I11Y2025N18>

Kirish. Tasavvuf g'aybni mushohada qilish va irfon yo'lidir. Irfon esa bilim, amal, taqvo va sulukdan hosil bo'lgan bir ilmdir. Dalillar, burhonlar, qiyoslar, ya'ni aql yuritish orqali qo'lga kiritilgan ilm, tashqi ilm (ilmi husuliy), dalillar, burhonlar, qiyoslarsiz, ya'ni bulardan boshqacha aytganda, tasfiya bilan rivojlangan ilmga esa ilmi huzuriy deb nom berilgan. Boshqacha aytganda, so'fiylarning ilmi bir qator hollar ilmidir.

Arab tilida suluk; "biror yo'lni izlamoq", "biror yo'lni tutmoq", "qo'shilmoq", "intiqol etmoq" kabi ma'nolarni anglatadi Tasavvufda esa shayxga bog'langan kishining ma'lum bir usul va reja asosida Alloh tomon qilgan safaridir. Suluk tushunchasi yo'l ma'nosini anglatuvchi va terminologiyada o'xshash ma'nolarga ega bo'lgan tariq va tariqat tushunchalari bilan doimiy ravishda taqqoslanib kelingan. Lekin mutasavviflar nazdida suluk tushunchasi tariq tushunchasidan kengroq va qamrovliroqdir. Zero, tariqatda shayx atrofida to'planish haqida

gap ketganda, sulukda bunday holatga ehtiyoj yo'q. Chunki suluk xulq va hol bilan Haqqa yaqinlik(unsifat) darajalariga ko'tarilishdir. Bu esa insonning botini va zohiri duch keladigan mujohadalar va qiyinchiliklar natijasida sodir bo'ladi. Bu bosqichdan so'ng solik nafsida hech qanday qiyinchilik va mashaqqat sezmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tizimli yondashuv, retrospektiv tahlil, mantiqiylik va vorisiylik, dialektik, germeneytik, qiyosiy tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Aziziddin Nasafiy XIII asrda yashagan va o'z davrining mashhur mutasavvifi, faylasufi va allomasi sifatida tanilib, "Imom ul muhaqqiqiy" (Haqiqat ahli imomi) unvoni bilan ulug'langan hamda, "Manozil as-soyirin" (Sayr etuvchilar manzillari), "Usul va furu'" (Ildizlar va butoqlar), "Mabda' va ma'od" (Chiqish va qaytish), "Miftox ul-asror" (Sirlar kaliti), "Zubdat ul-haqoyiq" (Haqiqatlar qaymog'i), "Bayon ut-tanzil" (Nuzul bayoni), "Kashf ul haqoyiq" (Haqiqatlarning ochilishi), "Nafsi insoniy", "Insoni komil", "Vahdati vujud", "Asror ut-tasavvuf" (Tasavvuf sirlari), "Xavos ul-xuruf" (Harflarning xususiyatlari) va "Asror ul-qobiliya" (Qobiliyat sirlari), "Asror ul-vahy" (Vahiy sirlari), "Suluki maqomot" (Maqomot yo'llari), "Olami Sag'iy va Vahdati vujud (Kichik olam va Yagona vujud) kabi asarlarida tasavvuf falsafasining umumnazariy masalalarini o'zining teran, kuchli mantiqqa asoslangan tahliliy-tanqidiy fikrlari bilan sharhlagan.

Tahlil va natijalar. Insonning asl maqsadi borliq doirasini to'ldirish ekan, u tushirilgan joyidan yana harakatga kelib, dastlabki joyiga qaytishi uchun bu abadiy sayohatni boshlashi shart. Shu nuqtayi nazardan, Nasafiy nazdida inson borliqning ham boshlanishi, ham harakat nuqtasidir. Nasafiyga ko'ra, suluk bormoq, yurish ma'nosini bildiradi. Demak, mutlaq ma'noda "solik" yo'lovchi, suluk esa sayohat demakdir. Bu sayohat xoh moddiy olamda, xoh ruhlar olamida bo'lsin, ikkalasi ham sayohatdir. Ammo shariat, tariqat va haqiqat arbobi nazdida suluk alohida ma'no kasb etadi. Tariqat arbobi bo'yicha suluk, yomon axloqdan qutulib, yaxshi axloqqa ega bo'lishdir. Shariat arbobi nazdida suluk jaholatdan qutulib, ilmga ega bo'lishdir. Haqiqat arbobining nazdida esa, suluk insonning o'z borlig'ini yo'qotib, Haqning borlig'ida mavjud bo'lishidir. Shunga ko'ra aytish lozimki, shariat arbobi nazdida solik ilm o'rganuvchi, suluk esa tahsildan iboratdir. Tariqat arbobi nazdida esa solik o'z nafsini isloh qilish uchun sa'y-harakat qilgan kishi(mujohid)dir. Suluk esa nafsning jihodi va buning uchun g'ayratdir. Haqiqat arbobi nazdida ham solik nafi, ya'ni o'zini fano qilib, Haqni isbot etgan kishidir. Suluk ham nafi, yo'qlik demakdir. Nasafiyning fikricha, suluk faqat insonlarga xos narsa emas. Borliq olamining barcha unsurlari sulukdadir. Har bir mavjudot o'z mohiyatiga erishish uchun harakatda bo'ladi. Zero, narsaning mohiyati uning kamoloti demakdir. Insonning kamoloti bilan ham hamma narsa nihoyasiga yetadi. Zero, insonning kamolot darajasi butun borliqning kamolidir. Yana bir ibora bilan aytganda, borliqning asl maqsadi inson darajasiga erishishdir. Insonning nihoyasi esa Nasafiyga ko'ra "bolig'" (yetuklik) tushunchasi bilan belgilanadi. Mutasavviflar tasavvufni "suluk ilmi" deb ta'riflashgan va bu ilmning maqsadi insonning nafsini dunyo kirlaridan tozalash, axloqini go'zallashtirish va Rabbini tanishdan iboratdir. Solik bu yo'lda ilmi va tasavvuri bilan emas, holi bilan suluk qiluvchi kishidir. U holat bilan harakat qilgani uchun o'zini zalolatga tushiradigan shubhalarga duchor bo'lishdan ham xotirjamdir. Aziziddin Nasafiy asosan "Zubdat ul haqoyiq", "Tanzil", "Maqsadi aqso" va "Komil inson kitobi" asarlarida sayri sulukka oid masalalarni tahlil etgan. Jumladan, "Maqsadi aqso"ning kirish qismi deb hisoblanishi mumkin bo'lgan sakkiz fasldan iborat bobning birinchi fasli sayr va sulukka oid to'rtta tushunchaning tushuntirilishiga bag'ishlangan. Bular: yo'lovchi (رونده), yo'l (راه),

manzil (منزل) va maqsad (مقصد) tushunchalaridir. Mutasavvif birinchi faslda tahlil qilgan ilk tushuncha yoʻl tushunchasidir. Nasafiy yoʻlning martabalarini tushuntirish orqali izohlashga harakat qilgan. Nasafiy suluk soʻzining lugʻaviy maʼnosidan kelib chiqib, suluk tushunchasini “...bilgilki, tasavvuf ahli fikriga binoan suluk yomon soʻzlardan xayrli soʻzlarga, yomon ishlardan xayrli ishlarga, zamima (buzuq) axloqdan hamida (maqtagan) axloqqa, oʻz borligidan Parvardigori olam borligiga tamon harakat qilmoqdir. Yaʼni solik xayrli soʻzlar, ishlar va yaxshi xulqni kasb etgach, maʼrifat nuri uning qalbiga yogʻiladi va narsalarning asl mohiyatini dark eta boshlaydi- tarzida izohlagan. Nasafiy sulukni barcha narsani qamrovchi ilm, narsalarning mohiyati anglanadigan va koʻriladigan, insonning oʻzini-oʻzi taniydigan hamda martabalar tadrijiy ravishda bosib oʻtiladigan, shu bilan birga kichik olam tugal boʻladigan joy deb eʼtirof etgan. “Insoni komil kitobi” asarining beshinchi risolasi “Suluk nimaligi bayonida” deb nomlangan birinchi faslida mutasavvif oʻzining “Ey darvesh! Ilm koʻp joylarda zohir boʻladi, ammo barcha narsani qamrovchi ilm faqat bundadir. Bu yerda oʻzini tanidi, bu yerda narsalarning mohiyatini angladi va koʻrdi. Demak, suluk-yoʻlovchi oʻz martabalariga yuzlanishi va martabalarni tadrijiy tarzda zohir qilishi, kichik olamni tugal qilishdan iboratdir”-fikrlarini keltirib oʻtgan. Zero, tasavvufiy tafakkurga koʻra, inson oʻzi mavjud boʻlgan ulviy olamdan biz yashayotgan shahodat olamiga tushgan. Shahodat olamida nafsning istak va xohishlariga ergashgan inson oʻzining haqiqiy maqomidan tushib, oʻz mohiyatini unutadi. Shu jihatdan tasavvufning asl maqsadi insonga avval oʻzini tanitish, yaʼni nafsini anglash, soʻngra esa nafsini boʻlishi lozim boʻlgan maqomga koʻtara olishdir. Nafsning bosqichma-bosqich yuksalishi axloqiy kamolotning roʻy berganligining bir belgisidir. Agar bir kishi nafsning eng quyi pogʻonasi boʻlmish nafi ammora bilan boshlagan bu maʼnaviy safarida nafi komilaga yetishsa, sayru sulukni yakunlagan hisoblanadi. Demak, sayru suluk — nuzul bilan bosqichlar shaklida shahodat olamiga kelgan insonning yana oʻz haqiqatini eslashga qaratilgan xuddi shu bosqichlardan oʻtib, urujini taʼminlaydigan ilm va tarbiyadir. Bu borada Nasafiy “Maqsadi aqso” asarida insonni markazga qoʻyib, Haqqa suluk qiluvchi soliklarning asl maqsadlari Allohning maʼrifatiga erishish ekanligini va Allohni bilish esa faqat Uning nuri bilan mumkin boʻlishiga ishora qiladi. Allohning nuriga yetishish uchun esa solik sayru sulukda rioya qilishi lozim boʻlgan va oʻrnatib qoʻyilgan qator qoidalar mavjud. Nasafiyning fikriga koʻra, suluk sayr demakdir va sayr esa ikki turli boʻlib, sayr-i ilalloh va sayr-i fillohdur. Sayri ilalloh, Allohni bilishni istash va unga yoʻnalishdir. Sayri filloh esa solikning Allohni ismlari, sifatleri va feʼllari bilan bilishidir. Sayyid Sharif Jurjoniy “Taʼrifot” asarida toʻrtta safar haqida maʼlumot beradi. Bular: safari avval, safari soniy, safari solis va safari robeʼdir. Shuningdek, bu safarlar bilan bir qatorda Allohga sayr (sayr ilalloh), Allohda sayr (sayr filloh), Alloh bilan Allohda sayr (sayr billoh anilloh) va Haqda Haq bilan sayr (as-sayr-u fil-Haq bil-Haq) kabi turli xil sayrlar ham mavjud[3:96-97]. Ibn al-Arabiy “qoʻshilish va intiqol etish” oʻzaklaridan kelib chiqib, suluk tushunchasini “Maʼno, surat va bilimda bir joydan boshqa joyga oʻtish, maqomlar ustida yurish” tarzida taʼriflagan. Ibn al-Arabiy barcha soliklarni Allohni bilish darajalariga koʻra toʻrt qismga ajratadi. Birinchisi, nafi bilan suluk etuvchi, ikkinchisi, Robbi bilan suluk etuvchi, uchinchisi, har ikkisi bilan suluk etuvchi, toʻrtinchisi, solik boʻlmagan solikdir. Uning nazdida nafi bilan suluk qiluvchi solik farz va nafl ibodatlar bilan Robbiga yaqinlashgan insondir. Robbi bilan suluk qiluvchi esa Haqning koʻrishi, eshitishi boʻlgan insondir. Qachonki inson Haqning oʻzi uning eshitish quvvati ekanini bilsa va eshitish vositasi bilan eshituvchi eshitishning oʻzi emasligini anglasa, Robbi bilan va nafi bilan suluk qilgan boʻladi. Solik boʻlmagan solik esa, agar

Haqning yordami bo'lmasa, nafs o'z-o'ziga suluk qila olmasligini ko'rgan insondir[6:546-548]. Nasafiy ham o'z asarlarida sayr ilalloh, sayr filloh, sayr billoh va sayr maalloh tushunchalariga to'xtalib, bu tushunchalar o'rtasidagi farqlarni izohlagan. Unga ko'ra sayr ilalloh Allohga safar bo'lsa, sayr filloh Allohda safardir. Sayr ilallohning oxiri bor ekan, sayr fillohning oxiri yo'q. Qolgan ikki tushunchadan sayr billoh Alloh bilan safar bo'lsa, sayr maalloh Alloh bilan birga safardir. Ammo Nasafiyga ko'ra, sayr billoh va sayr maalloh tushunchalari sayr filloh tushunchasi doirasiga kiradi. Demak, sayr filloh tushunchasi bu ikkisidan ko'ra kengroqdir. Mutasavvif "Insoni komil kitobi" asarida sayri fillohnini hech qachon tugamaydigan safar deb uqtiradi. Nasafiyning sayrlarga oid ikkilik tasnifiga doir izohlari solikning bosib o'tishi mumkin bo'lgan sayrlarni ifodalaydi. Zero, tasavvuf ahli orasida asfar-i arbaa nomi bilan mashhur bo'lgan sayr-i ilalloh, sayr-i filloh, sayr-i maalloh, sayr-i anilloh kabi to'rtlik tasnif qabul qilingan. Solik sayr-i ilalloh va sayr-i filloh bilan valiylik maqomiga erishadi, Alloh bilan sayr bo'lgan sayr-i maalloh orqali zohir-botin ikkiligidan xalos bo'lib, valiylik martabasining nihoyasiga yetadi va Allohdan sayr bo'lgan sayr-i anilloh bilan insonlarga to'g'ri yo'l ko'rsatish, ya'ni irshod uchun xalq orasiga qaytib, shayxlik maqomiga erishadi. Shu sababli, oxirgi ikki maqom komil murshidlar bosib o'tgan darajalardir. Shu bilan bir qatorda Nasafiy mutasavviflar tomonidan e'tirof etilgan jazba, suluk va uruj kabi uch tushunchaning o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratadi. Zero, Nasafiy jazba tushunchasini Allohning bir fe'li sifatida yana Allohning bandasini o'ziga tortishi tarzida ta'riflaydi. Zero, jazba — banda dunyoga yuzlanib, dunyoviy muhabbatga yo'nalgan bir jarayonda Alloh taoloning bandaga to'satdan lutfu karami yetib kelishidir. Boshqa tomondan, Nasafiy jazba va ishq munosabatiga oid jazba Alloh tomonidan, ishq esa banda tomonidan amalga oshirilishini ta'kidlaydi[5:97]. Zero, ishq bandaning jazba bilan Allohga yuzlanishidir. Nasafiy ishqning birinchi bosqichi mayl bo'lib, mayl rivojlangani sari navbati bilan irodat, muhabbat va nihoyat ishqqa aylanishi haqida fikr bildiradi. Agar solik ishq martabasiga erishsa, dunyoviy bo'lgan har bir narsadan yuz o'girib, Allohga yuzlanadi. Nasafiyning fikriga ko'ra, ishq hech qanday sheriklikni xush ko'rmaydi va toqat ham qilmaydi. Shuning uchun oshiq o'z qalbini faqat ishqqa bag'ishlashi va ishqdan boshqa barcha ehtirolardan xalos qilishi lozim. Aslida ishqning o'zi ham insonning ichini o'zidan boshqa barcha hirslardan tozalashdir. Mutasavvif yana bir o'rinda ishqqa ta'rif berganda, uni "soliklar Buroqi va tariqat ahlining ulovidir"[2:95] — deb fikr bildirgan. Shu o'rinda Nasafiy suluk va jazba tushunchalari bilan solik va majzub tushunchalari o'rtasidagi aloqaga urg'u berib, majzub, majzub solik, solik majzub va solik kabi to'rt xil solik mavjudligini ta'kidlagan. Agar biror kimsaga Allohdan jazba kelsa, Allohga bo'lgan muhabbatidan ishq darajasiga yetib, o'sha lahzada qoladi va bu olamdan ajralib, o'zini yo'qotadi, yana eski holiga qaytmaydi, bunday kimsalarga majzub deyiladi. Ayrimlar ibtidoda jazbaga tushib qoladilar, lekin o'zlarining hollaridan xabardor bo'lgan holda sulukni tugallaydilar. Bunday kimsalarga majzub solik deyiladi. Suluk etar ekan, hali tugal qilmay turib, Allohdan jazba yetgan kimsaga soliki majzub deyiladi. Agar suluk etar ekan va sulukni tugal qilib, jazbaga erishmasa, solik deyiladi. Nasafiy Suhravardiyning "Avorifu-l-maorif" nomli asarini zikr etib, ushbu to'rt qismdan faqatgina majzub solikning shayxlik maqomida bo'lishi mumkinligini bildiradi. Chunki, Suhravardiy solik majzub bo'lgan kimsalarning ham irshod uchun yaroqli bo'lishi mumkinligini, ammo ba'zi hollarda bunday kimsalarning o'z holatlaridan tashqariga chiqa olmay, o'sha holat ustida mashg'ul bo'lib qolishlari va shu sababli eng yuksak kamolotga erisha olmasliklari haqidagi fikrni bildiradi. Shuning uchun, Suhravardiy nazarida shayxlik va irshod vazifasi uchun eng

munosiblari majzub solik maqomida bo'lgan zotlardir. Nasafiy urujni esa taraqqiy etish deb ta'riflab, solikning urujini ro'yobga chiqarishi uchun sayru suluk qoidalariga amal qilish lozimligini ta'kidlaydi. Bu yo'nalishda Nasafiy nazdida solik amal qilishi lozim bo'lgan birinchi qoida shariatni haqqi bilan bilishi va unga amal qilishidir. Muhammad payg'ambarning "Ash-shariatu qavli va tariqatul af'ol val haqiqatul ahvali" ya'ni "Shariat anbiyoning aytganlaridir, tariqat anbiyoning qilganlaridir va haqiqat anbiyoning ko'rganlidir"[2:6]- mazmunidagi hadisini dalil qilib keltirgan Nasafiy payg'ambarning so'zlarini qabul qilib, amal qilgan kishini ahli shariat, qilgan ishlarini qilgan kishini ahli tariqat, payg'ambarning holiga kirib, u zotning ko'rganlarini ko'rgan kishini ahli haqiqat deb ta'riflaydi[2:6]. Agar bir kishi har uchala sifatga ega bo'lsa, insoni komildir. Bu uch sifatdan birortasiga ham ega bo'lmagan kishi Nasafiy nazdida noqisdir va hayvonlar hisobiga kiradi yoki hayvondan ham past maqomdadir. Nasafiy shariat, tariqat va haqiqatning maqsadini uch bandda jamlaydi. Ulardan birinchisi Payg'ambarning da'vatiga javob berib, amalda bo'lishdir. Ikkinchisi, solih amal va taqvo sohibi bo'lishdir. Uchinchisi esa Allohni bilishi va ashyolarning haqiqatini idrok eta olishidir. Nasafiy insonning dunyoga bo'lgan muhabbati va istaklarini solikning maqsadiga yetishida hijob sifatida ko'radi. Bu yo'nalishda mol va mansabni hijobi zulmoniy deb ta'riflaydi. Solikning ko'p ro'za tutishi va ko'p namoz o'qishi ham maqsadiga to'siq bo'lishi mumkin, degan qarashda bo'lgan Nasafiy bu holatni ham hijobi nuroniy deb ta'riflaydi. Bilgiki, deydi mutasavvif, o'zingdan soqit qilishing lozim bo'lgan jami narsalar parda (hijob), o'zlashtirib, egallab olishing lozim bo'lgan jami narsalar maqomlarni tashkil etadi. Nasafiyga ko'ra, solikni yo'lidan to'suvchi to'rt hijob mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat: Hijoblarning asli to'rttaga yetadi: mol-dunyoga o'chlik, amalparastlik, katta avlodga ko'r-ko'rona izdoshlik qilish, gunoh ishlarga ruju qo'yish. Maqomlarning asli ham to'rttadir: ezgu so'z, ezgu amal, ezgu xulq, maorif. Maorif deganda ko'p narsalarni bilish — ma'rifat etish deb tushuniladi. Bilimning turlari ko'p. Ammo Nasafiy nazdida to'qqiz narsani bilish solik uchun zarurdir. Dono solik albatta bu o'n sakkiz narsani bilishi, ilm-ul-yaqin va aynul yaqin orqali anglashi lozim: dunyoning ma'rifati, dunyo ishlarning ma'rifati, oxiratning ma'rifati, oxirat ishlarining ma'rifati, ajal ma'rifati, ajal hikmatining ma'rifati, shaytonni bilish, shaytonning amrlarini bilish, farishtaning ma'rifati, farishta amrining ma'rifati, payg'ambarning ma'rifati, payg'ambar so'zining ma'rifati, valiyning ma'rifati, valiy so'zlarining ma'rifati, o'zliging ma'rifati, o'z amrining ma'rifati, Xudoning ma'rifati, Xudo so'zlarining ma'rifati. Xohlasang, o'n sakkizta deb ayt, xohlasang, to'qqizta deb ayt, xohlasang bitta deb ayt"[2:28]. Nasafiy solik agar bu to'qqiz narsani bilsa, u holda uning bilim darajasi "ilm al-yaqin"dan "ayn al-yaqin" darajasiga yetishini ta'kidlaydi va solikni yo'lidan to'sadigan hijoblarni olib tashlamaguncha, solikning maqom sohibi bo'lishi mumkin emasligini ta'kid etadi. O'z o'rnida mutasavvif yuqorida qayd etganimiz to'rt hijobni o'rtadan ko'tarish yo'llarini ko'rsatib, uning yechimi deya to'rtta maqomni ko'rsatgan. Bu maqomlar quyidagilardir: ezgu so'z, ezgu amal, ezgu axloq va maorif[2:28]. Shuningdek, hijoblarni yo'qotish masalasida mutasavvif "Har bir parda-tananing yuvib poklanadigan bir a'zosi bo'lsa, har bir maqom bajariladigan namozning bir rakaatidir. Avval tahorat, keyin esa namoz; avval poklanish, keyin esa qalb yorishishi, avval ajralish, keyin esa qo'shilish (vasl). Birida o'lmagan odam ikkinchisida tug'ilmaydi. Hordiqni istasang - ishda o'lgin, Xudoni istasang - o'zingda o'lgin. O'z ishingda o'lolmasang, hordiqni izlama, o'zingda o'lolmasang, Xudoni izlama, chunki unisi ham, bunisi ham amalga oshmaydi"[4:161]-fikrini ham ilgari surgan. Demak, hijoblarni tariqat va suluk qoidalar asosida tark etish mumkin.

Nasafiy bandani Allohdan ayiruvchi har bir narsani but deb ta'riflaydi. Mutasavvifning fikriga ko'ra, butlar uchga: kichik, katta va eng katta butlarga bo'linadi. "Komil inson" kitobida kichik but sifatida zohiriy ko'rkamlik, katta but deb esa – mol-dunyo muhabbati, shuningdek, eng katta but deya – mansabparastlik alloma tomonidan maxsus ko'rsatib o'tilgan. Aziziddin Nasafiy bu uch butni – xos butlar deb atab va ayni shu butlar insonni yo'ldan ozdirib, insonni o'ziga mashg'ul etadi degan[2:48]. Ko'rsatib o'tilgan bu butlar (qorin shahvati, jimo shahvati, bola-chaqa muhabbati, zohiriy ko'rkamlik, mol-dunyo muhabbati, mansabparastlik) dunyoning oltita shohi ekanligi va lazzati bu oltitadan ko'p emasligi qayd etilgan va bulardan ham yomon bo'lgan nafsni do'st tutmoq buti mavjudligi ham ta'kidlangan. Demak, insonning kamolotiga to'siq bo'luvchi butlarning soni yettita va eng xavfli hamda ulkan but nafsga muvofiq kelishdir. Qolgan oltita but nafsga bog'liq tarzda vujudga keladi[2:49]. Allomaga ko'ra, yuqoridagi butlarning barchasini sindirish mumkin, faqat nafsni do'st tutish, unga xilof kelmaslik va aksincha unga sherik bo'lish eng ulkan butdir, uni sindirib bo'lmaydi. Nasafiy solikning dunyoviy va uxroviy narsalarni tark eta olishida shayxning ahamiyatiga urg'u beradi. Zero solikning yolg'iz o'zi bo'lgan holatni idrok etish imkoniyati yo'q. Nasafiy tarkni ma'rifat ahlining amali, oriflarning esa alomati deb biladi. Zero, tarkni amalga oshirgan kishi Allohning ma'rifatiga erishadi. Nasafiy nafi tushunchasini butparastlik, isbot tushunchasini esa Allohni bilish deb izohlaydi. Uning fikricha, mol-dunyo, mansab kabi dunyoviy istaklarga ko'pchilik sig'inadi va bu holat insonni to'g'ri yo'ldan adashtiradi[2:48]. Inson dunyoviy bu istaklarini ko'ngildan chiqarib, yo'nalishini Allohga bursa, haqiqiy ma'noda "la ilaha illalloh" deydi. Hech kim mosuvoni tark etmay turib, ma'rifatullohga vosil bo'la olmaydi, binobarin, bunday kimsa Nasafiy nazdida kalimai shahodatning haqiqatini aytgan emas. Chunki Nasafiy kalimai shahodat, namoz va ro'zaning haqiqatlari bor, lekin odamlar ularning faqat zohirini biladilar, degan qarashdadir. Nasafiy uchun solik kalimai shahodatning haqiqatini idrok etganda ko'zlaridagi pardalardan ham qutuladi. Haqiqatga yetishishda mosuvoni tark etishni shart deb bilgan Nasafiy tarki mosuvo va ma'rifatullohni daraxtga o'xshatadi. Ma'rifatulloh daraxtning ildizi, tark-i mosuvo bu daraxtning o'zagi, go'zal axloq esa daraxtning mevalaridir. Bu daraxtning ildizi, ya'ni ma'rifatulloh ko'ngildadir. Darhaqiqat, daraxtning o'zagi bo'lgan tarki mosuvo ham ko'ngildan zohir bo'lgan.

Nasafiyning fikricha, solik eng avvalo to'rt narsaning ma'rifatini bilishi zarur:

1. Maqsadning ma'rifati
2. Maqsad tomon boruvchining ma'rifati
3. Maqsadga eltuvchi yo'lning ma'rifati
4. Hidoyat etuvchi-shayx yo'lining ma'rifati[2:76]

Nasafiyning fikricha, solik bu to'rt narsani bilmay turib, sulukka kirolmaydi. Xo'sh, solikning g'oyasi nima bo'lishi kerak? Uni bu maqsadga yetkazadigan narsa nima? Solik o'z maqsadiga qanday yo'llar bilan erishishi kerak? Va nihoyat solik tanlaydigan murshidning xarakterli xususiyatlari nimalardan iborat? Mana shu savollarga Nasafiy tomonidan berilgan javoblar, umuman olganda, uning suluk haqidagi qarashlarini bildirishi jihatidan suluk bobida, avvalo, ko'rib chiqilishi lozim bo'lgan masalalar qatorida o'rganilishi mumkin. Nasafiyning fikricha, soliklarning asl maqsadi va maqsudi o'zining kamolidir[2:76]. Zero, mutasavvifga ko'ra, inson o'zini takomillashtirib, o'z kamolotiga erisha olsa, ham moddiy, ham metafizik olam haqiqatlaridan voqif bo'la oladi. Shuningdek, ilm, hikmat, go'zal axloq egasi bo'lish kabi xislat va sifatlar ham insonning bir darajasi ekan, o'z kamolotiga erishgan inson ularni ham qo'lga

kiritgan bo'ldi. Xulosa qilib aytganda, Nasafiy nazdida insonning komillik martabasi sulukning barcha martabalarini qamrab oladi. Solikni maqsad tomon yetaklovchi narsa nimadan iborat ekanligi nasafiyi qiziqtirgan masalalardan biri bo'lib hisoblangan. Bu haqda "Komil inson kitobi"ning "Odamlar uch toifadan iborat ekanliklari" faslida o'ziga xos tarzda ham gnoseologik, ham antropologik tahlil amalga oshirilgan. Mutasavvif solikni maqsadi olib boruvchi yo'llarni birma-bir tahlil qilgan va shunday : "Ba'zilar aytibdirlarkim, maqsad tomon boruvchi Xudoning o'zidir, ba'zilar solikning Ruhi, deb aytibdilar, ayrimlar solikning Aqli degan bo'lsalar, ba'zilari Allohning nuri, deb aytibdilar. Kamina aytadirkim, boruvchi solikning — botinidir. Negaki, solikning botini nurdur, bu nurni turli ismlar va qo'shimcha sifatlar bilan zikr etishadi: nafs, ruh, qalb, aql, allohning nuri va hokazo. Bulardan murod o'sha bir javhardir. Bu javhar — odamning haqiqatidir"[2:77]-xulosaga kelgan. Ammo bularning barchasi nisbiydir. Ularning barchasi bir narsaga ishora qilmoqda.

Xulosa. Yuqorida bildirib o'tilgan fikrlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, Aziziddin Nasafiy tasavvuf ilmini o'ziga xos tarzda metodologik ilm nuqtai nazardan tushungan. Zero, mutasavvifning tasavvuf ilmi mohiyatiga oid qarashlarida shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat, Allohni bilish, ishq, jazba, komil inson, nur, hijob va boshqa tushunchalarning tahlili ustunlik qiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Abdurrezzak Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, -S.34.
2. Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. -Б. 70
3. Cürçânî S. Ş. Ta'rifât, Litera Yayıncılık, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun, İstanbul, 2014.-S.96.
4. Комил инсон ҳақида тўрт рисола: Фаридиддин Аттор, Султон Валад, Азизиддин Насафий, Ҳусайн Воиз Кошифий ижодидан намуналар/Форс - тожик тилидан Н.Комилов тарж.—Т.: "Маънавият", 1997. —Б. 161.
5. Neseî, Maksad-ı Aksâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Koleksiyonu: 000206, vr.85^b.
6. Suâd el-Hakîm. el-Mûcemu's-Sûfî el-Hikmetü fî Hudûdi'l-Kelime: İbnü'l Arabî Sözlüğü. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.-S.546-548.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).